

Omówienia

Edyta Majcher-Ociesa, *Stali pełnomocnicy (mężowie zaufania) w przemyśle II Rzeczypospolitej na przykładzie województwa kieleckiego (1927–1939)*, Kielce 2023, ss. 226.

Stali pełnomocnicy (mężowie zaufania) to osoby pracujące w przemyśle i zajmujące w przedsiębiorstwach ważne stanowiska (właściciele zakładów przemysłowych, członkowie rad nadzorczych, dyrektorzy, kierownicy kluczowych działów). Powołano ich na terenie całego kraju w wytypowanych zakładach. Ich kandydatury zostały zaproponowane przez zakłady, w których pracowali, i zweryfikowane przez miejscową Policję Państwową oraz przez odpowiedni urząd wojewódzki. Pomysł powołania mężów zaufania w przemyśle powstał w środowisku, które objęło władzę w II Rzeczypospolitej po 1926 r. Powołani zostali po raz pierwszy w 1930 r., a ich działalność przerwał wybuch II wojny światowej. Mężowie zaufania wykonywali nieodpłatnie prace zlecone przez urzędników wydziałów przemysłowych i bezpieczeństwa publicznego działających przy urządach wojewódzkich. Obowiązywała ich ścisła tajemnica. Do zadań mężów zaufania zaliczamy: zbieranie informacji na temat funkcjonowania zakładów przemysłowych oraz ustalenie ich możliwości produkcyjnych i potrzeb na wypadek wojny (wypełnianie coroczne metryk zakładów i określanie zmian, jakie zaszły w nich w ciągu ostatniego roku), zbieranie dodatkowych informacji na temat pracowników zatrudnionych w przemyśle, wskazywanie pracowników ważnych dla funkcjonowania zakładów, którzy mieli być zwolnieni z czynnej służby wojskowej w razie mobilizacji (reklamacja), informowanie o wypadkach mających miejsce w zakładach i sytuacjach nietypowych oraz inne drobne prace w zależności od potrzeb (np. zwrócenie pracownikom uwagi, aby nie wykonywali zdjęć i szkiców zakładu, czy sprawdzenie aktualności książeczek wojskowych).

Książka składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych wstępem i podsumowanych zakończeniem. Rozdział wprowadzający dotyczy przemysłu województwa kieleckiego w okresie międzywojennym. W drugim rozdziale przedstawiono genezę i podstawy prawne instytucji stałych pełnomocników, natomiast w rozdziale trzecim prześlędzono sposób powoływania mężów zaufania w przemyśle i pojawiające się w związku z tym problemy. W ostatnim rozdziale przed-

stawiono sposób działania pełnomocników. Do tekstu dołączono dwa aneksy (*Weryfikacja mężów zaufania przez funkcjonariuszy policji w 1930 r. w województwie kieleckim oraz Zakłady przemysłowe wytypowane przez Wydział Przemysłowy Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w Katowicach do wyznaczenia kandydatów na mężów zaufania w październiku i listopadzie 1930 r.*), bibliografię, spis tabel i indeks osobowy. Najważniejsze źródła dotyczące mężów zaufania w przemyśle pochodzą z Archiwum Państwowego w Kielcach i dotyczą województwa kieleckiego, ale autorka wykorzystała również informacje z województw: śląskiego, poznańskiego i lubelskiego oraz z archiwów centralnych w Warszawie (Archiwum Akt Nowych) i Rembertowie (Centralne Archiwum Wojskowe).

Dominik Flisiak, *Antyżydowska zbrodnia w Przedborzu. Pytania, źródła, odpowiedzi*. Stara Szuflada, Chrzan 2024, ss. 233.

Niniejsza publikacja poświęcona jest przybliżeniu zbrodni antyżydowskiej, która miała miejsce pod koniec maja 1945 r. w Przedborzu. Praca została podzielona na kilka części. Pierwsza z nich prezentuje podstawowe dane odnoszące się do historii Przedborza i wielowiekowej obecności Żydów w tej miejscowości.

Rozdział III (*Kim był Kazimierz Jeziński? Świadczenia autorstwa Kazimierza Jezińskiego z lat 1946–1954*) i IV (*Edmund Majchrowski i jego tajemnicze losy*) przedstawiają dokumenty i sylwetki osób, które brały udział w morderstwie popełnionym na żydowskich obywatelach Przedborza.

W rozdziale V (*Świadczenia pozostałych sprawców i świadków oraz informacje związane ze śledztwem prowadzonym w związku z antyżydowską zbrodnią*) oraz VI (*W stronę rekonstrukcji*) zaprezentowano kilkadziesiąt świadectw związanych z zbrodnią w Przedborzu i dokonano rekonstrukcji omawianego wydarzenia.

Ostatni rozdział (*Juda Kamiński i jego życie w Przedborzu. Zarys informacji*) przeznaczono na przybliżenie sylwetki Judy Kamińskiego, jedynego przedborskiego Żyda, który pozostał w miasteczku po 1945 r.

W zakończeniu dokonano podsumowania pracy.

Omawiana praca nie powstałaby, gdyby nie lektura monografii i artykułów naukowych, których treść dotyczyła m.in. zbrodni antyżydowskich w powojennej Polsce i dziejów Przedborza. Do powstania pracy przyczyniły się materiały znalezione podczas kwerend w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowym w Kielcach, Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma, Muzeum, Archiwum Państwowym w Piotrkowie Trybunalskim oraz w zasobie Instytutu Pamięi Narodowej-Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Michał Rawita-Witanowski (1859-1943). Autobiografia archiwalna, oprac. Tomasz Matuszak, Maciej Hubka, Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 2023, ss. 120.

Omawiana publikacja wydana została przez Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim w 2023 r., wpisując się w działania wydawcy w zakresie programu „Archiwa Rodzinne Niepodległej”. Książka ta poświęcona została postaci Michała Rawity-Witanowskiego (1859–1943) – farmaceuty, historyka-regionalisty oraz działacza społecznego i kulturalnego, który dużą część swojego życia związał z Piotrkowem Trybunalskim (pochodzący z Częstochowy, wcześniejsze lata spędził w Suwałkach, Raczkach, Warszawie i w Kłodawie). Był założycielem i twórcą Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim, a także założycielem i wieloletnim prezesem piotrkowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK). Opublikował też liczne teksty prasowe, popularnonaukowe oraz opracowania książkowe – związane z dziejami miast, w których przebywał. Był autorem ok. 100 haseł *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*. Podczas swojej wielotorowej działalności zebrał liczne materiały – m.in. fotografie, grafiki, plakaty etc. – których duża część stanowi jego spuściznę, przechowywaną obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim, częściowo zaś również w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

Ideą omawianej książki była nie tyle prezentacja postaci Michała Rawity-Witanowskiego, lecz przede wszystkim prezentacja potencjału i znaczenia zbiorów prywatnych i archiwów rodzinnych poprzez pryzmat konkretnego człowieka i jego spuścizny archiwalnej. Stąd też brzmienie podtytułu – *Autobiografia archiwalna*, mimo iż sugeruje nawiązanie do biografistyki, jednak jest świadomym zabiegiem autorów, chcących ukazać postać przez pryzmat jej własnych zbiorów. We wprowadzeniu do książki czytamy: *Ponieważ archiwa rodzinne i spuścizny po konkretnych osobach są bezpośrednim odzwierciedleniem dziejów swych twórców, w dużym stopniu ich „portretują”, w tytule książki zawarliśmy więc zapis – „autobiografia archiwalna”. Zabieg ten jest celowy i zakłada dobitne podkreślenie roli tego typu skarbnic wiedzy.*

Autorami opracowania są dr Tomasz Matuszak – dyrektor Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim oraz dr Maciej Hubka, pracownik tegoż archiwum. Piotrkowscy archiwiści, a zarazem historycy, dokonali wyboru, opracowania i systematyzacji wyselekcjonowanych materiałów. Książka rozpoczyna się krótkim wprowadzeniem w dwóch wersjach językowych – polskiej i angielskiej. W dalszej kolejności autorzy zamieścili: notę biograficzną tytułowego bohatera, selektywną bibliografię prac jego autorstwa, rozdział teoretyczny o spuściznach archiwalnych oraz charakterystyki piotrkowskiej i warszawskiej spuścizny M. Rawity-Witanowskiego. Opisową część omawianej książki kończą – zwięzły

opis innych piotrkowskich spuścizn archiwalnych oraz bibliografia opracowań wykorzystanych przez autorów książki.

Kolejną część wydawnictwa stanowi edycja wybranych dokumentów z piotrkowskiej spuścizny M. Rawity-Witanowskiego. Są to przykłady prowadzonej przez niego korespondencji z różnymi osobami i instytucjami, materiały do działalności PTK Oddział w Piotrkowie, materiały do dziejów Muzeum PTK na zamku w Piotrkowie Trybunalskim (obecne Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim), dziennik sekcji przyrodniczej PTK w Piotrkowie Trybunalskim oraz dokumentacja działalności finansowej PTK. Odczytane z oryginału, a następnie zaadaptowane na potrzeby publikacji materiały archiwalne są nie tylko świadectwem działalności M. Rawity-Witanowskiego, lecz również stanowią ciekawy wybór źródeł do dziejów PTK, piotrkowskiego muzealnictwa oraz innych instytucji i organizacji.

Książkę zamyka licząca czterdzieści stron część ilustracyjna. Stanowi ona edycję fototypiczną źródeł archiwalnych – w znacznej mierze fotografii, pocztówek i druków ulotnych (choć również i wybranych dokumentów), zachowanych w spuściznie tytułowego bohatera. Barwne ilustracje pozwalają tym lepiej zrozumieć potencjał i różnorodność zbiorów prywatnych i archiwów rodzinnych. Dopełnienie ilustracyjne części pisanej – zarówno rozdziałów wprowadzających, jaki i uproszczonej edycji tradycyjnej, sprawia, że książka jest wydawnictwem kompletnym, atrakcyjnym merytorycznie i graficznie.

Podsumowując, omawiana publikacja mimo niewielkich fizycznie rozmiarów stanowi ciekawą propozycję w zakresie propagowania idei archiwów rodzinnych, promowania postawy lokalnego strażnika pamięci historycznej i dokumentowania otaczającej rzeczywistości. Zwięzłe, choć treściwe rozdziały wprowadzające, duża liczba źródeł zaprezentowana w dwójakiej edycji oraz przystępna szata graficzna – to walory prezentowanej publikacji. Książka dostępna jest w sprzedaży, zaś szczegóły dotyczące zakupu znajdują się na stronie internetowej wydawcy.

Ks. Rafał Kupczyk, „Kapłaństwo to szczęście mojego życia”. Wspomnienia o księdzu kanoniku Marianie Kowalskim, Kielce 2024, ss. 192.

Publikacja składa się z trzech rozdziałów. Pierwszy z nich przedstawia życiorys księdza Mariana Kowalskiego (1938–2011). W dwóch kolejnych rozdziałach zostały zaprezentowane wspomnienia przedstawiające rolę księdza kanonika Mariana Kowalskiego w życiu ks. Rafała Kupczyka (autora książki) oraz wybranych księży i świeckich. Słowo wstępne napisał biskup Andrzej Kaleta. Marian Kowalski urodził się 20 czerwca 1938 r. we wsi Borek, pow. stopnicki.

Rodzicami jego byli Paweł i Marianna z domu Wach. Pochodził z rodziny chłopskiej. Ksiądz Kowalski chodził do szkoły podstawowej w Suchowoli i Stopnicy, następnie kształcił się w Krakowie w Technikum Gospodarki Komunalnej, gdzie zdał egzamin maturalny w 1958 r. Ukończył Seminarium Duchowne w Kielcach. W jego rodzinnej parafii, w Stopnicy, posługiwał ks. Piotr Banach, prześladowany przez komunistów, sądzony i więziony. Ksiądz został skierowany jako wikariusz do trzech parafii: w Cieślinie w dekanacie olkuskim, w Koniecznie w dekanacie włoszczowskim oraz w Kielcach pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, czyli katedry. Następnie przez 30 lat prowadził parafię św. Doroty i św. Tekli w Krasocinie, dekanat włoszczowski. Ksiądz Kowalski zaangażował się w obronę krzyża we Włoszczowie w 1981 r., wspierał strajkującą młodzież i księży.

Do publikacji dołączono zdjęcia. Książka została wydana przez wydawnictwo „Jedność”.